

Andreja Žele
ORCID: 0000-0002-6477-2590

**Posamostaljenje oz. substantivizacija v slovenščini:
v razmerju do konverzije in poenobesedenja**

Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies 14/2022. 96–116.

DOI: <https://doi.org/10.3986/sjsls.14.1.04>

ISSN tiskane izdaje: 1408-2616, ISSN spletne izdaje: 1581-127

<https://ojs.zrc-sazu.si/sjsls>

Andreja Žele (ORCID: 0000-0002-6477-2590)

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Slovenija

DOI: <https://doi.org/10.3986/sjsls.14.1.04>

POSAMOSTALJENJE OZ. SUBSTANTIVIZACIJA V SLOVENŠČINI: V RAZMERJU DO KONVERZIJE IN POENOBESEDENJA

Namen prispevka je, da poišče in predstavi razločevalne lastnosti med posamostaljenjem oz. substantivizacijo, sprevrženjem oz. konverzijo in poenobesedenjem oz. univerbizacijo, tudi v razmerju do navadne izpeljave. Prispevek pojasnjuje, zakaj posamostaljenja ne moremo enačiti s poenobesedenjem, še manj s kanonično besedotvorno izpeljavo. V prispevku smo poskušali poiskati natančne in dovolj jasne oz. enoumne opredelitve naštetih pojmov, v nadaljevanju pa predstaviti zmožnosti posamostaljenja in zglede njegove rabe v sodobni slovenščini.

KLJUČNE BESEDE: posamostaljenje, slovenščina, konverzija, poenobesedenje, izpeljava

The aim of this paper is to determine and present the defining features of nominalization as opposed to conversion and univerbation as well as to ordinary derivation. It is shown why nominalization is not identical to univerbation, let alone canonical wordformational derivation. We begin by offering clear and unambiguous definitions of the terms researched, followed by an overview of nominalization possibilities and examples of use in contemporary Slovene.

KEYWORDS: nominalization, Slovene, conversion, univerbation, derivation

1 POSAMOSTALJENJE

Posamostaljenje je primerjalno s popridevljenjem, poprislovljenjem in poglagoljenjem med najproduktivnejšimi in vseobsežnimi pojavi. Znano je stališče, da posamostaljenje kot obsežen in raznolik proces lahko zaobjame praktično vsako besedo (Babić 1988: 28). Pojav

posamostaljenja zaobseže pridevnike, zaimke in števnikе, prislove, glagole, npr. *mladi*, (*pod*) *razno* 'različne/poljubne vsebine', *centralna* 'centralna kurjava', *jaz*, *oni*, *kateri*, *milijon*, *eden*, (*ljubo*) *doma*, (*boljši*) *jutri*, (*večni*) *zakaj* 'vprašanje', *minus* 'materialna izguba', (*veliko dobrega*) *jesti*, (*preveč*) *videti* ipd.¹

Posamostaljenje poteka na skladijski ravni in zmožnosti skladijske/slovnične izpeljave v enobesedno posamostaljenko prednostno navezuje na konkretno besedno zvezo in v nadaljnji rabi še na stavčni in besedilni kontekst. Pojavlja se torej največkrat sporadično in odvisno tudi od tega, v kolikšni meri se v določenem jeziku lahko leksikalizirajo posamezne oblike znotraj določene besedne vrste, npr. *obtoženi*, *obsojeni*, *predpostavljeni/nadrejeni*, *slišišči*, *stara/stari*, *dnevna*, *osebna*, *bomba -ø* (nesklonljiva raba v npr. *bomba film*) ipd.² Posamostaljenje z morfološko-skladijskega vidika pomeni prehajanje besednih vrst in oblik v samostalniško rabo: *dežurni*, *obtoženi* 'pridevnik > samostalnik' (*Kje je dežurni?*, *Danes ima dežurno naš oddelek.*, *Obtoženi je priznal.*), *jaz -a*, *vsak* 'zaimek > ime' (*V njem sta dva nasprotujoča si jaza.*, *Vsak je sedel na svoj sedež.*).

Posamostaljenje in z njim poenobesedenje sodita med skladijske/slovnične izpeljavne (z)možnosti iz konkretnih besednih zvez v zgradbeno-pomensko osamosvojene in na novo leksikalizirane izraze. Tako posamostaljenja kot poenobesedenja sploh obravnavamo kot slovnične (pomeno)tvorne vzporednice, ker jih jezik uporablja vzporedno ob siceršnjih drugih pretvorbno-tvorbenih (z)možnostih, ki jih je sistemsko razvil in tudi algoritemsko ustalil.

¹ Pri posamostaljanju, poprislovljanju ipd. je konverzija pomemben slovnični pojav tudi in še zlasti za slovaropisce, ki bi morali vsaj nekatere pogosto rabljene leksikalizirane oblike pomensko opisati v samostojnih slovarskih sestavkih, kot npr. *doma*, *domov*, *sčasom*, *dežurni*, *umrli*, *siti*, *lačni* ipd. Konverzija kot leksikalizacija besed ali zgolj besednih oblik je slovenjena kot sprevačanje, npr. *Katerega* (bodo izbrali), *dne* (tega in tega).

² Kot glavni gradivni vir je bil uporabljan portal *Fran* <<http://www.fran.si>>, ki združuje slovarje, slovenistične jezikovne vire in portale, ki so nastali ali še nastajajo na *Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Aktualna raba *zgledeov pa se je potrjevala z besedilnim korpusom Gigafida 2.0* (dostop 2. 9. 2021).

1.1 POSAMOSTALJENJE PRIDEVNIKA

V nadaljevanju je podrobneje obravnavano posamostaljenje pridevnikov, ki je v jezikih, ne samo v slovenščini, najobsežnejše.³ Posamostaljenje v ospredje postavlja poimenovalni vidik, ki poimenovanje izpeljuje neposredno iz danih in že postavljenih konkretnih skladijskih zmožnosti s skladijsko/slovnično prevedbo, najpogosteje in celo navadno s prevedbo pridevnika, ki je v prvotni vlogi podrejenega lastnostnega določila, v osamosvojeno samostalniško poimenovanje, npr. *odgovorni* (človek/ljudje).⁴

Tako je posamostaljenje obravnavano zlasti v kontekstu konverzije in tudi poenobesedenja ali univerbizacije:⁵ skladijskopomenski oz. slovnični premik pridevniškega lastnostnega določila v samostalniško jedro sproži vzporedni proces poenobesedenja. Posamostaljenje v ožjem smislu je konverzija s konvertom oz. sprevrženko kot rezultatom, npr. *pravični*, posamostaljenje v širšem smislu pa je poenobesedenje, tudi s samostalniško (priponsko)obrazilno poenobesedenko, npr. *pravičnik* 'pravičen človek'; raba se je še zlasti v zvezah *narodni pravičniki*, *slovenski pravičniki* specializirala v pomen 'človekoljub', pri *pravičnež* pa v smer ekspresije. Posamostaljenje v ožjem smislu torej ostaja v mejah iste besedne oblike, npr. *vodilni*, *kolesarska*, in ta konvert ali sprevrženka z novo leksikalizacijo in z možnostjo vsaj majhne arbitrarnosti zgradbenih sestavin večkrat presega stalnost besednih zvez, npr. pri *vodilni* (*delavec/kolesar*), *kolesarska* (*steza*). Posamostaljenje v širšem smislu pa z dodajanjem besedotvornih morfemov vsaj stilno-zvrstno širi slovnično-pomensko

³ Za slovenščino in tudi širše naj bi veljalo, da se vse pridevniške besede lahko posamostalijo (Toporišič 2003: 62, Babić 1988: 28).

⁴ Pri skladijskem premiku oz. slovnični prevedbi pridevniške besede iz mesta pridevniškega določila v skladijsko vlogo samostalniškega jedra se pridevniški besedi spremenijo pomske lastnosti: prvotnim pridevniškim razločevalnim lastnostim se dodajo še samostalniške kategorialne lastnosti, ki omogočijo osamosvojitve novonastale posamostaljenke.

⁵ Razvojna povezava med posamostaljenjem in poenobesedenjem, ki je izpričana v vseh slovanskih jezikih, je bila in je še podrobneje obravnavana v vsakem jeziku posebej, tudi glede na njegove še druge pomske-izrazne posebnosti (Николаев 2012, Петрухина 2018).

vrednost poimenovanja na celotno stalno besedno zvezo, v kateri se poobrazili pomensko splošnejše samostalniško jedro; hkrati pa ostaja aktualno rabljena tudi sinonimna besednozvezna ustreznica, ta je navadno dvobesedna, lahko pa tudi večbesedna. Rezultat je samostalniška poenobesedenka, npr. *kolesarka* 'kolesarska steza_{neživo}' ali 'ženska na kolesu_{živo}',⁶ *kolesarke* 'kolesarske hlače' vs. *kolesarska pot*, *masovka* 'masovna prireditel' ali 'masovna scena', *Perzijka* 'prebivalka Perzije' vs. *perzijka* 'perzijska mačka', *Primorka* 'prebivalka Primorske' vs. *primorka* 'primorska avtocesta', *daljinec* 'daljinski upravljalec', *mobilec* – *mobilnik* – *mobitel* 'mobilni telefon', *zdolgočasenec* 'zdolgočasen človek', *celovečerec* 'celovečerni film', *starodobnik* 'avto (iz) stare dobe / starodobni avto', *dolgoprogaš* 'tekač na dolge proge', ipd. Tako posamostaljenje s pomenotvorno zamejitvijo na nosilca lastnosti lahko dopolnilno združuje konverzijo (s poudarjenim skladijskopomenskim oz. slovničnim premikom) in poenobesedenje (s pretvorbena-tvorbenim vidikom, ki ga vključuje možno obraziljenje jedra v samostalniški zvezi).

Lahko tudi ugotavljamo, da gre posamostaljenje s slovnično prevedbo oz. prekategORIZIRANJEM v smer pomenskega posplošenja, obratno pa gre posamostaljenje z obraziljenjem (priponskim) v smer večje pomenske konkretizacije. Tako sta si konveržno posamostaljenje in obrazilno posamostaljenje v slovanskih jeziki v obratnem sorazmerju, pri čemer je bistven in odločilen dejavnik tudi stilno-zvrstna opredelitev besedil (Петрухина 2018: 345, 348). Upravičenost obojesmernega povezovanja posamostaljenja s poenobesedenjem potrjuje tudi sintagma »sufiksna substantivizacija« (Otašević 1997: 52), ki je v slovanskem jezikoslovju pogosto uporabljana.

V nasprotju z obrazilnim poenobesedenjem pa navadna izpeljava z motivirajočo stavčno podstavo vodi v izpeljanke in tvorjenke z več

⁶ Poenobesedenje je, kot je že povedano, pomenotvorno omejeno na nosilca lastnosti in tudi zato lahko vezano na konkretni govorni dogodek in konkretno situacijo, npr. *kolesarka* kot 'ženska na kolesu', medtem ko je s pretvorbena-tvorbenega vidika *kolesarka* lahko tudi navadna izpeljava z besedotvornim pomenom vršilke dejanja 'tista, ki kolesari'. In z možnostjo tudi navadne izpeljave je ta tvorjenka tudi del slovenskega besedotvornega sistema, ki omogoča še tvorjenke *kolesarjenje*, *kolesarstvo*, *kolesarnica*, *kolesnica* ipd.

besedotvornimi pomeni, npr. *starec/starka, starina, starosta, starostnik/starostnica, starost, staranje*.

1.1.1 POSAMOSTALJENJE LASTNIH IMEN

Neposredno povezavo posamostaljenja z vedno aktualno in živo rabo najbolj očitno izkazujejo lastnoimenska poimenovanja,⁷ in sicer poimenovanja ulic, pokrajin, krajev, priimki, imena, poimenovanja praznikov, hišna imena, tudi stvarna lastna imena: *Dunajska, Tržaška, Koroška, Štajerska, Gorenjska, Bela, Črna, Globoko, Visoko, Kidričevo, Moder, Čuden, Draga, Jasna, Zlata, Ljuba, Gregorjevo, Štefanovo, Ivančkovi, (časopis) Nedeljski* ipd.

V primerih lastnih imen *Hrvaška, Češka* ipd. gre v vsakem primeru za posamostaljenje, poenobesedenje in konverzijo hkrati, kar potrjuje tudi razločevalna skladenjska raba *Grem na Hrvaško : Grem v Hrvaško republiko, Grem na Češko : Grem v Češko republiko* ipd.⁸

Če povzamemo: posamostaljenje je prvenstveno slovnični proces, pomenotvorno vezan na nosilca lastnosti:⁹ s konverzijo omogoča nastanek novih pomensko osamosvojenih leksemov na eni strani in s hkratnim poenobesedenjem aktualno rabljenih stalnih besednih zvez omogoča tudi soobstoj sinonimnih samostalniških poenobesedenk, neobrazilnih, npr. *sladkorna, obsojeni, rdeča 'mesečno perilo', rdeči 'pripadniki določene ideološke usmeritve'*, ali obrazilnih, npr. *črnjava, črnina, črno*.

⁷ O t. i. »fleksivni derivaciji« v slovenskih krajevnih imenih piše tudi Silvo Torkar (2008).

⁸ Sklonska izjema v teh primerih je mestnik, kjer je namesto oblike za ženski spol v rabi oblika srednjega spola, npr. *na Hrvaškem, na Češkem*, verjetno po naliki iz zvez 'na hrvaškem ozemlju', 'na češkem ozemlju'.

⁹ Posamostaljenje oz. nominalizacija je jezikoslovno označena tudi kot najmočnejši samostojni mehanizem za ustvarjanje t. i. »slovnične metafore«, ki je opisana kot »variacija **v izražanju** pomena«, ker se udejanja z nenavadnim/zaznamovanim izborom besed, torej ubeseditiv ni skladna s pomenom. Tako na nek način dopolnjuje leksikalno metaforo, kjer gre za »variacijo **v pomenu in uporabi** besed«. Zgornje je pri obravnavi posamostaljenja v kontekstu prevodoslovnih vprašanj povzela T. Mikolič Južnič (2017: 22–63).

Pri posamostaljenju pridevnikov iz motivirajoče stalne besedne zveze imamo torej dva možna načina vključevanja specifičnega pridevniškega določila v nanovo posamostaljeno poimenovanje: **a)** s skladijskopomensko oz. slovnično premestitvijo pridevniškega določila v vlogo samostalniškega jedra (= konverzija) ali **b)** z obraziljenjem samostalniškega jedra na pridevniško podstavo (= poenobesedenje); eno je **a)** konveržno posamostaljenje s slovničnim prekategoriziranjem, drugo pa **b)** posamostaljenje z obraziljenjem.

S tem pa, ko posamostaljenje poleg konverzije omogoča tudi obrazilno poenobesedenje, vsaj posredno izpostavlja razmerje med dvema poimenovalnima postopkoma: pomenotvorje vs. besedotvorje (o tem prim. Vidovič Muha 2011: 20), in tudi nujno ločevanje med njima.

Posamostaljenje je torej del pomenotvorja, pomenotvorje pa je posledica skladijskega premika/spremembe oz. funkcionalne transpozicije s slovnično prevedbo, kar v ospredje postavlja konverzijo, vključeno pa je tudi poenobesedenje z besedotvorjem.

2 POSAMOSTALJENJE VS. KONVERZIJA VS. POENOBESEDENJE

Za dovolj natančne in razločevalne opredelitve naštetih osnovnih pojmov je bistveno vzpostaviti in opisati tudi razmerja med njimi.

2.1 POSAMOSTALJENJE OZ. SUBSTANTIVIZACIJA

Za posamostaljenje/substantivizacijo oz. preobrazbo iz znaka za lastnost v znak za nosilca lastnosti imamo dve možnosti: konverzijo in univerbizacijo oz. poenobesedenje, in obe s skladijskopomensko stalno ali nestalno oz. sestavinsko bolj odprto besedno zvezo; besedna zveza posamostaljenje povezuje tudi z obrazilnim poenobesedenjem, ki za motivirajočo skladijsko podstavo zahteva stalno besedno zvezo. Pravo posamostaljenje pa je zlasti konverzija, ki je kot slovnična oz. skladijska izpeljava hkrati pomensko širša in bolj abstraktna od poenobesedenja,¹⁰ ker zaradi izbirne možnosti oz. arbitrarnosti samostalniškega jedra v motivirajoči besedni zvezi, npr. *vodilni*,

¹⁰ J. Toporišič (2006: 141, 146) s konverzijo opredeljuje le poseben tip izpeljave s svojim algoritmom, »ko besedi spremenimo slovnične lastnosti«. V konverznem

odgovorni, dežurni, nadrejeni, ne predvideva sinonimne povezave z ustaljeno/stalno besedno zvezo. Kot pomenotvorno omejeno je posamostaljenje usmerjeno na nosilca lastnosti (ž+/-), npr. *osebna, patronažna*, tudi priponskoobrazilno v *kolesarka* 'ženska na kolesu', 'kolesarska steza', *fotokopirec* 'fotokopirni stroj', *fotokopirnica* 'fotokopirna delavnica', in izraža lahko tudi kontekstno skonkretizirano pojmovno vsebino, npr. (vse) *bistveno*, (vse) *objubljeno*.

Pri posamostaljenju in poenobesedenju gre v primerjavi s kanoničnim tvorjenjem, kot je npr. navadna izpeljava v primerih kot *kolesarjenje* 'to, da se kolesari', *kolesarnica* 'tam, kjer so kolesa', *kolesnica* 'to, kar je od kolesa', za ravno nasprotnosmerno oz. obratnosmerno izbesedilno tvorjenje, ki prav zaradi vsakokratne konkretizirane rabe v posameznem besedilu ne more biti jezikovnosistemsko vseobsežno in celovito. Šele vsaka konkretna raba namreč pokaže možnost skladenjskega premika v drugo skladenjsko vlogo in zato lahko omejeno in selektivno zajame samo del samostalniških tvorjenk, npr. *pokojni* vs. *pokojnik*, *obtoženi* vs. *obtoženec*, *obsojeni* vs. *obsojenec*, *izbrisani* vs. *izbrisanec*.

2.1.1 POSAMOSTALJENJE V OŽJEM SMISLU VS. POSAMOSTALJENJE V ŠIRŠEM SMISLU

Posamostaljenje v ožjem smislu je zlasti slovnični pomenotvorni pojav znotraj iste besede, posamostaljenje v širšem smislu pa je tudi besedotvorni pojav. Obe vrsti posamostaljenja pa sodita v poenobesedenje, ki združuje tako posplošitev pomena v smeri konverzije kot specializacijo pomena v smeri besedotvornega obraziljenja.

Znotraj posamostaljenja v ožjem smislu je produktivni skladenjsko-pomenotvorni tip nastajanja leksike konverzija. Konverzija je prevedba ali sprevračanje iz ene besedne vrste v drugo.¹¹ Glede na različno

algoritmu so uvedeni pojmi kot »obrazilna končnica«, »obrazilo pri konverziji ali sprevračanju« (146) ipd.

¹¹ Po dosedanji slovenski jezikoslovni teoriji je konverzija »le poseben tip izpeljave« (prim. Toporišič 2006: 141), po hrvaški slovnici (Barić idr. ³2003) imamo opravka s »preobrazbo« ene besedne vrste v drugo s spreminjanjem slovničnih oz. kategorialnih lastnosti, po srbski slovnici (Пиллер Клајн 2013) govorimo o »tvorjenju s spremembo

stopnjo skladijskopomenske povezave s prvotnim motivirajočim leksemom ločujemo različne tipe konverzij.¹² Primeri popolne leksikalne osamosvojitve se delijo na tiste **1**) ki imajo še aktivne vzporedne besednozvezne ustreznice, npr. *samopostrežna, centralna, trajna, kranjska, mineralna, turška, (trgovina) na drobno/debelo* (t. i. izpustno posamostaljenje oz. »eliptická substantivizace«), in na tiste **2**) ki so že izgubile motivirajočo povezavo s konkretnim samostalniškim jedrom potencialne prvotne besedne zveze, npr. *moški, ženska, starši* → *starš-a, mladi, ročna, osebna, (vknjižba) v dobro, v dobro (drugih), avto, solo* (t. i. neposredno posamostaljenje oz. »přímá (neeliptická) substantivizace«), tudi že *leva – levi, desna – desni*,¹³ pa še na tiste **3**) pri katerih se ne dá (več) iskati morebitne povezave s homonimnim pridevniškim prilastkom, npr. *pravo, kriplje* (posamostaljeni primernik, sicer v ustaljeni rabi (*na*) *vse kriplje*), *smetana* (ostanek pridevniškosti z glagolsko motivacijo je še nakazan v zvezah kot *smetana (kremna) obleka*), prim. tudi M. Dokulil (1962; 1986: 491).

besedne vrste«, v ruščini in češčini poleg konverzije kot »tvorjenja s spremembo besedne vrste brez spremenjenih ali dodanih obrazil oz. brez vsakršne spremembe oblike« (Cvrček idr. 2010: 104) govorimo tudi o transpoziciji na ravni besedotvorja (Васильева, Виноградов 1995). Čeprav bi sploh težko govorili o možni spremembi na ravni besedotvorja, ker gre za t. i. ničto izpeljavo (»zero derivation«) s poudarjenim funkcijskim premikom ali funkcijsko spremembo (»functional shift/change«) leksema na skladijski ravni, kar potrjujejo tudi zahodno jezikoslovje (npr. Spears 1991; Crystal⁴1997).

¹² Glede na stopnjo leksikalizacije oz. pridobitev vseh ali le nekaterih kategorialnih sestavin in lastnosti druge besedne vrste, odvisno od možnosti skladijskega premika v drugo skladijsko vlogo, ločujemo popolno ali nepopolno/delno konverzijo: popolna konverzija je npr. pri *bomba film* (← Film je bomba 'zelo uspešen' ← bomba 'presenečenje' ← avto bomba 'eksplozivno telo'), *vikend hiša* (hiša kot vikend ← Hiša je vikend 'počitniška' ← hiša vikend ← vikend 'prost konec tedna'), nepopolna konverzija je npr. *zakon* (ker ni (še) izkazane rabe **zakon film* oz. se raba konča pri povedkovodoločilni rabi *Film je zakon* 'zelo dober' < *zakon* 'pravilo' < *zakon* 'pravni predpis').

¹³ Kaže, da se kot izpustno samostalniško jedro, ki hkrati ukinja vzporedno rabo samostalniške besednozvezne ustreznice, lahko vedejo okoliščinski samostalniki kot *stran, smer* v npr. *leva/desna (stran/smer)* ali *vreme* v *toplo/vroče/mrzlo vreme* v npr. *Danes pa je bilo toplo (vreme)*.

V bistvu je konverzija interpretirana kot končni člen v procesu nastajanja novega leksema: degramatikalizacija določene besedne oblike > leksikalizacija > konverzija (Tafra 2005: 117).

Pri konverziji kot skladenjski oz. slovnični izpeljavi so slovničnokategorialne spremembe lahko morfemsko izražene, npr. *jaz -a*, *bomba -ø*, ali pa so neizražene oz. ostanejo glede na motivirajoči leksem nespremenjene, npr. *dežurni*, *kateri*, *tvoj*, *eden*, *veliko*, *dosti*, in so izražene samo s skladenjskim premikom/spremembo oz. transpozicijo.¹⁴ Kot skladenjskopomenska prevedba dá vsaki besedni vrsti možnost drugotne skladenjskopomenske rabe. Ko tako slovnična kategorialna lastnost prehaja v kategorialno pomensko sestavino, pride do nove leksikalizacije obstoječe besede oz. njene oblike, ki ni posebej morfemsko izražena ali pa je izražena (zgolj) s slovničnim morfemom.

Znotraj posamostaljenja v širšem smislu pa imamo poleg osrednjih konverznih poenobesedenk še obrazilne poenobesedenke, ki nastanejo iz aktualno rabljenih stalnih besednih zvez z obraziljenjem njihovega samostalniškega jedra in se ob teh stalnih samostalniških zvezah vzporedno uporabljajo kot njihove sinonimne samostalniške poenobesedenke, npr. *mikrovalovka* ← *mikrovalovna pečica*.

2.2 KONVERZIJA V RAZMERJU DO POENOBESEDENJA OZ. UNIVERBIZACIJE

Tako poenobesedenje kot konverzijo družijo izrazna gospodarnost, vendar poenobesedenje zahteva tudi popolno ohranitev pomena, npr. *osebna (izkaznica)*, *trajna (ondulacija)*, *šolska (naloga)*, *dnevna (soba)*, *erazmus (izmenjava)*, *vozniško (dovoljenje)*, *piši-briši (sistem)*, *vzemi-pusti (sistem)*, *daj-dam (načelo)*, *ujemi-spusti (lov)* ipd., medtem ko konverzija z leksikalizacijo lahko izgubi del motivirajočega pomena, in gre v primerjalno navadno pomensko bolj razširjeno leksikalizacijo,

¹⁴ Opredelitev v *Slovenski slovnici* (Toporišič⁴2000: 157) je: »Konverzija ali sprevrženje je ena vrsta izpeljave, tj. prevedba določene besedne vrste v drugo s pomočjo slovničnih morfemov oz. skladenjskih značilnosti, iz sam. v prisl. v *sila živahen /.../ krško mesto* → *Krško*, iz zaimka *jaz mene* v sam. *jaz -a*.«

npr. *odgovorni, vpoklicani, socialna*; zato vsaka konverzija ni oz. ne more biti že poenobesedenje v smislu enobesedne sopomenke.

Konverzija je tudi z možnostjo t. i. skladijske izpeljave eden izmed možnih rezultatov poenobesedenja, saj se jedro besedne zveze izraženo ali neizraženo morfemizira v smislu kategorialne pomenske sestavine. Npr. števnost je pridobljena s prevedbo pojmovnega samostalnika v predmetnega, kar nakazujejo zgledi kot lepote Ljubljane, dve železi ipd. Konverzija je torej lahko obravnavana kot možen zaključni del poenobesedenja z izpustom in hkrati popolno leksikalizacijo v primerih kot *vas Bani* ← *Bani*¹⁵ (Toporišič 42000: 158), podobno še *lepota* → *ženska z lepoto*, *železo* → *kos železa*, *zlato* → *kos zlata*.

V razmerju konverzija vs. poenobesedenje vs. izpeljava lahko trdimo, da je rezultat konverzije oz. konvert *pravični* bolj posplošeni nosilec lastnosti kot npr. *pravičnik*, ki je priponskoobrazilna poenobesedenka, in še nasproti *pravičnežu* 'tisti, ki se zavzema za / ravna pravično', ki je izpeljava, podobno še *brezposelni* vs. *brezposelnež*, *slepi* vs. *slepec*, *suhi* vs. *suhec*, *debeli* vs. *debeluh*, *črni* vs. *črnc* vs. *črnuh*; vsekakor besedotvorni morfemi navadno vnašajo bolj specializirane pomene, tudi konotativne pomene.

2.2.1 POENOBESEDENJE OZ. UNIVERBIZACIJA

Poenobesedenje je nesistemsko oz. nepredvidljivo, ker ne nastaja le besedotvorno, čeprav je ta način najpogostejši: poleg **a**) besedotvorne izpeljave, ko se brez izgube sporočilnosti lahko obrazili široko- in hkrati splošnopomensko jedro besedne zveze, npr. *sušilnik, prenosnik, razvojniki, terenec, plašilka, anonimka, popačenka* ipd.,¹⁶ omogoča tudi **b**) skladijsko oz. slovnično izpeljavo (z izpustom), ko se namesto besedotvornih morfemov uporabljajo oblikospreminjevalni morfemi,

¹⁵ Primer *vas Novaki* oz. *Novaki* je v Slovenski slovnici J. Toporišiča (Toporišič 42000: 158) napačno razlagan. Izkazana je celo dvakratna oz. dvojna konverzija *vas novakov* 'novincev' > *vas Novakov* > *vas Novaki* > *Novaki*.

¹⁶ S poenobesedenjem v sodobni slovenščini se slovensko jezikoslovje ni prav posebej ukvarjalo, nanj, zlasti kot na aktualen pomenotvorni pojav, se je začelo bolj opozarjati v zadnjih desetletjih (Vidovič Muha 2000: 100, Stramljič Breznik 2018).

npr. *kateri človek* → *kateri, dežurni človek* → *dežurni*, kot tudi *obmejna (propustnica), operacijska (soba)* ipd.

3.5 POSAMOSTALJENJEM PRIDOBLJENA DOLOČNOST

V posamostaljanju, ki je prvenstveno skladijskopomenski proces, pridevniki pridobijo tudi pomensko določnost, ki je sicer inherentna lastnost samostalnikov. V konkretni ubesedeni situaciji se možnost posamostaljenja pridevnikov poveča s skladijsko možnostjo izpusta jedrnega samostalnika in z uporabo določnega člena *ta*. Člen *ta* se s kazalno vlogo približa pridevniškemu kazalnemu zaimku¹⁷ in uvaja najprej skladijsko določnost, npr. *ta star*. Skladijska določnost oz. določnostna aktualizacija v besedilu, ki se je v slovanskem jezikoslovju uveljavila kot neke vrste »sintetična substantivizacija«, v procesu posamostaljanja preide v pomensko določnost ali t. i. »semantično substantivizacijo«, npr. *stari*; celotni potek je *ta star* → *ta stari* → *stari* ipd.¹⁸

Pri skladijski obpridevniški rabi določnega člena *ta*, ki kot besedilni morfem opravlja kazalno vlogo deikta in je v besedilu vezan na konkretno predmetnostno referenco, npr. *ta stara, ta mlada*, si v ednini moškega spola konkurirata *ta star* in *ta stari*, kar pomeni, da je težišče pomenske določnosti na določnem členu *ta*. Na koncu pa konverzija iz pridevniške določne oblike v samostalnik povzroči, da je oblikotvorni *-i* homonimen še s končniškim *-i*-jem in to se z opuščanjem jedra *človek* razširi še na rabo zvez *najhitrejši (človek), najstarejši (človek)* ipd.

Vloga konkretnega ubesedenega konteksta pa je označena kot »sintaktična substantivizacija«.¹⁹ Ravno konkretno besedilo v smislu

¹⁷ V slovenščini določni člen *ta* ni (več) spolsko razločevalen in tudi ne ločuje števnosti, npr. *ta mladi, ta stari, ta stara, ta stare* ipd.

¹⁸ O tem J. Toporišič (1978: 292) v razpravi *Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku*, kjer med drugim govori o imenski določnosti, o sprevračanju v vrstnost in o posamostaljanju, na besedilni ravni pa o »kategoriji »seznanjenosti ali poznanosti«.

¹⁹ To poimenovalno trodelnost posamostaljenja, ki vključuje tako leksikalni kot skladijski segment, povzemam po F. Jakopinu (1973), ki je pojav posamostaljenja prikazal v širšem primerjalno-kontrastivnem kontekstu.

besedilne aktualizacije povzročata tudi stilne omejitve na prevladujočo pogovornost ali žargonskost v strokah. Pogostejše stilne omejitve so lahko izražene tudi s pogovornimi sklopi *tamlada*, *tastara*²⁰ ipd., ki zelo jasno ubesedijo očitni prehod skladske določnosti v pomensko določnost in s tem leksikalizacijo pridevnika v samostalnik. Pogosto sta navedena primera zapisana v narekovajih, kar je pomenljiv znak, da se tvorec zaveda zaznamovane rabe, npr. *Res je fajn punca in vsaka tašča bi jo rada imela za tamlado* (Internet 2010), *Tvoja tastara je po mojem mnenju že do sedaj precej znosila v cerkev* (Internet 2010).

4 POSAMOSTALJENJE Z VIDIKA AKTUALNE RABE

Pri analizi slovenskega gradiva izhajamo iz dosedanje predpostavke, da proces posamostaljenja pridevnikov sicer zajema vse slovanske jezike, vendar neenakomerno; v južnoslovanskih jezikih naj bi bilo manj intenzivno kot v severnoslovanskih jezikih (Jakopin 1973: 266).

Raba tudi dovolj jasno ločuje osamosvojena posamostaljenja od še nesamosojnih (zgolj besedilnih) posamostaljenj, pri katerih je besedilni izpust samostalniškega jedra še očitna,²¹ npr. *zdravstvena* (služba/izkaznica/kartica/zavarovalnica/blagajna), *interventna* (služba/številka/vožnja/pot), *požarna* (služba/zaščita/straža), nasproti npr. množinskih tipa *požarne*, ki nedvoumno izražajo 'požarne stopnice'.

Je pa tudi nekaj splošnejših dejavnikov, ki posamostaljenje ohranjajo znotraj konverzije:

- a. Pomenska posplošenost posamostaljenega pridevnika se kaže tudi z omejitvijo na človeka oz. človeške lastnosti in na en spol, in deloma tudi samo na eno število;
- b. Raba posamostaljenih pridevnikov je pogosta tudi zaradi njihove večje stilne nevtralnosti nasproti obrazilnim poenobesedenkam,

²⁰ Izrazito pogovorno prevlado rabe potrjujejo pretežno primeri z interneta, vir je *Gigafida 2.0* (dostop 2. 9. 2021).

²¹ Elipsa v stalni besedni zvezi ali arbitrarni besedni zvezi lahko posamostaljenje potrjuje zlasti kot konverzijo, ki dopušča elipso tako v stalnih besednih zvezah kot tudi v bolj arbitrarnih besednih zvezah z večjo variabilnostjo samostalniškega jedra, ki je odvisna od konkretnega besedila in konteksta.

ki s priponskim obrazilom lahko pridobijo še zvrstno-stilsko zaznamovanost, npr. slepi : slepec (tudi ekspresivno), brezposelni : brezposelnež, debeli : debeluh (slabšalno), bolni : bolnik;

- c. Zlasti v strokah so pogosti tudi pojmovni samostalniki tipa bistveno, novo, dobro, potrebno, domače, definitivno, absolutno, neminljivo, trajno, objavljeno, napredno.

4.1 ANALIZA GRADIVA PO POJMOVNIH PODROČJIH

Posamostaljenje je v razvojnem procesu sodobne slovenščine poseglo na vsa najbolj vitalna področja vsakdanjega življenja, še zlasti je živo v pogovorni slovenščini, kar je na strokovnih področjih navadno zaznamovano kot žargonska raba, npr. *ročna, nočna, operacijska, samopostrežna, vodilni, obtoženi*.

Konverzne poenobesedenke so kot bolj ali manj osamosvojena samostalniška poimenovanja v rabi za:

dokumente: *osebna, vozniška, prometno, zdravstvena, obmejna, dvolastniška, mesečna, tedenska, letna, dnevna, celodnevna;*

denarne enote: *cankar 'bankovec s podobo Ivana Cankarja', tako še kobilca, plečnik, prešeren, trubar;*

različna obdobja delovanja: *socialna, predvojaška, porodniška, bolniška, nočna, dnevna, pripravniciška, invalidska, borčevska, starostna;*

poklicno ali družbeno delovanje ali razmerje, stanje (pretežno v množini): *dežurni, brezposelni, zaposleni, patronažna, socialna, hišna, nočna, generalni, prevzvišeni, prečastiti, vsemogočni, blaženi, prizadeti, ranjeni, poraženi, obsojeni, obtoženi, ovdoveli; sosedovi, mladi, stari, modri, starejši, mlajši, gluhi, živi, bolni, mrtvi, nerazviti, neuvrščeni, moji;*

ustanove, dejavnosti, opravila: *filozofska, pevška, frizerska, glasbena, srednja, osnovna, šolska, domača, ročna, leva, desna,*

krepka, lovska, častna, javna, tajna, prvoaprilska, božična, partizanska, zelena, rdeča, trajna, vodna;

namenskost prevozov, prostorov: *potniški, tovorni, brzi, pospešeni, večerni, nočni, jutranji, delavski, šolski, centralna, operacijska, samopostrežna, podzemna;*

prehrano: *belo, rdeče, črno, turška, laško, kranjska, mineralna, goveje, svinjsko, telečje, kilo rženega, mleto, faširano, točeno, odprto.*

Med novejšo leksiko, ki je v rabi zadnjih trideset let, pa prevladujejo obrazilne poenobesedenke in teh je največ za področja:²²

tehnika: (naprave, deli naprav): *antivirusnik* 'antivirusni program', *dlančnik* 'dlančni računalnik', *elanka/elanovka*, *mikrovalovka* 'mikrovalovna pečica', *terenec* 'terensko vozilo';

ceste: *dolenjka* 'dolenjska avtocesta', *dvopasovnica* 'dvopasovna cesta', *regionalka* 'regionalna cesta';

prehrana: *dunajec* 'dunajski zrezek', *pehtranka* 'pehtranova potica';

oblačila: *plisirka* 'plisirano krilo' (pog.), *žametke* 'žametne hlače' (pog.);

poklici: *razvojniki* 'razvojni inženir, svetovalec', *specialec* 'specialni policist, vojak', *dopoldanec* 'dopoldanski uslužbenec';

bolezni: *bazedovka* 'bazedova bolezen', *rdečke* 'rdeči izpuščaji';

družbeni status, pripadnost določenemu gibanju: *sociallec* 'prejemnik socialne podpore', *stigmatiziranec* 'stigmatiziran človek', *totalitarec* 'totalitaren človek', *režimec* 'režimski človek'.

V gradivu za novejšo besedje najdemo tudi obrazilne poenobeseditve prostih besednih zvez. To so priložnostnice z neustaljeno/prosto besednozvezno ustreznico, sproti povzete neposredno iz govora in zato označujejo trenutno opazne lastnosti, ki so navadno tudi sicer bolj poudarjene: *emocionallec* 'emocionalen človek', *kampanjec* 'kampanjski učenec', *marginalec* 'marginalen človek', *pozitivec*, *pozitivka*

²² Pojav poenobesedenja v novejši leksiki je podrobneje obravnavan v monografiji Š. Petric (2018: 41–46).

'pozitiven človek, ženska', *zafrustriranec* 'zafrustriran človek', tudi *japonec* 'japonski avto', *korejec* 'korejski avto' ipd.

5 ZA SKLEP

Posamostaljenje lahko vzpostavi razmerje med slovnično kategorialnostjo, tj. med možno skladijsko prerazvrstitvijo določenega poimenovanja, in med njegovo slovarsko vrednostjo, tj. pomenotvornimi zmožnostmi tega istega poimenovanja. Posamostaljenje v širšem smislu pa je tudi besedotvorni pojav, vendar priponskoobrazilno zamejen na nosilca lastnosti.

Poimenovalni vidik z upoštevanjem besedilne in kontekstne rabe omogoča soobstoj tako posamostaljene kot neposamostaljene rabe, soobstoj tudi poenobesedene in nepoenobesedene rabe, znotraj poenobesedenega posamostaljenja pa širšepomensko ali bolj specializirano poimenovanje. Ta soodvisni odnos posamostaljenja z besedilom in njegovim kontekstom uvršča pojav posamostaljenja med vitalne načine ubeseditve in med opažene poimenovalne zmožnosti v posameznem jeziku.

BIBLIOGRAFIJA

- Babič, Stjepan. 1988. Vrste riječi i preobrazba. *Filologija* 16: 25–33.
- Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija. ³2003. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crystal, David. ⁴1997. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Cvrček, Václav a kol. 2010. *Mluvnice současné češtiny. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Daneš, František, Dokulil, Miloš, Kuchař, Jaroslav. 1967. *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Nakladatelství ČAV.
- Dokulil, Miloš. 1962. *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha.
- Dokulil, Miloš. 1986. Zpodstatňování jmen přídavných (substantivizace adjektiv). *Mluvnice češtiny* 1. Praha: Academia. 488–498.
- Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Na spletu: www.fran.si (10. 9. 2021).
- Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine*. Na spletu: viri.cjvt.si/gigafida (2. 9. 2021).

- Jakopin, Franc. 1973. K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v Slovanskih jezikih. *Slavistična revija* 21/2: 265–277.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2017. Nominalizacija; korpusni pristop h kontrastivnim in prevodoslovnim vprašanjem. *Zbirka prevodoslovje in uporabno jezikoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL.
- Николаев, А. Геннадий. 2012. Универбаты и субстантиваты в истории русского словообразования. Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: *Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта*. Драгићевић Рајна (гл. ур.) Београд: Филолошки факултет.
- [Nikolaev, A. Gennadij. 2012. Univerbaty i substantivaty v istorii russkogo slovoobrazovanja. Tvorba reči i њени resursi u slovenskim jezcima: Zbornik radova sa četрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта. Драгићевић Рајна (gl. ur.) Beograd: Filološki fakultet.]
- Otašević, Đorđe. 1997. Univerbacija. *Naš jezik*. 32/1–2: 52–64.
- Petric, Špela. 2018. Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja. *Lingua Slovenica* 12. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. DOI: 10.3986/9789610504207
- Пипер, Предраг, Клајн, Иван. 2013. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- [Piper, Predrag, Klajn, Ivan. 2013. Normativna gramatika srpskog jezika. Novi Sad: Matica srpska.]
- Петрухина, Елена. 2018. Семантичке и стилистичке својства универбатова и субстантивова у руском језику. [Petruhina, Elena. 2018. Semantičeskie i stilističeskie svojstva univerbatov i substantivov v ruskom jazyke.] *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*. Zbornik radova Osamnaeste међународне научне конференције Комисије за творбу riječi Међународног комитета слависта. Amela Šehović, (ur.). Sarajevo: Slavistički komitet.
- Spears, A. Richard. 1991. *NTC's Dictionary of Grammar Terminology*. Lincolowood: National Textbook Company.
- Stramljič Breznik, Irena. 2018. Univerbizacija (poenobesedenje) v slovenskem besedotvornem sistemu. *Slavistična revija* 66/3: 369–382.
- Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga
- Toporišič, Jože. 1978. Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 26/3: 287–307.
- Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože. 2003. Oblikoslovne razprave. *Linguistica et philologica* 10. Ljubljana: Založba ZRC.

- Toporišič, Jože. 2006. Besedjeslovne razprave. *Linguistica et philologica* 13. Ljubljana: Založba ZRC.
- Torkar, Silvo. 2008. Flektivna derivacija v slovenskih krajevnih imenih (Jezikovnozgodovinski vidik). *Slavistična revija* 56/57: 411–419.
- Васильева, В. Наталия, Виноградов, А. Виктор. 1995. *Краткий словарь лингвистических терминов*. Москва: Русский язык.
- [Vasil'eva, V. Natalija, Vinogradov, A. Viktor. 1995. *Kratkij slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Russkij jazyk.]
- Vidovič Muha, Ada. 2000, ²2012. *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, Ada. ²2011. *Slovensko skladdenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Prispelo oktobra 2021, sprejeto decembra 2021.

Received October 2021, accepted December 2021.

ZAHVALE

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju* (P6-0038), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

POVZETEK

POSAMOSTALJENJE OZ. SUBSTANTIVIZACIJA V SLOVENŠČINI: V RAZMERJU DO KONVERZIJE IN POENOBESEDENJA

Posamostaljenje je primerjalno s popridevljenjem, poprislovljenjem in poglagoljenjem med najproduktivnejšimi in vseobsežnimi pojavi. Znano je stališče, da posamostaljenje kot obsežen in raznolik proces lahko zaobjame praktično vsako besedo. Pojav posamostaljenja zaobseže pridevnike, zaimke in števniko, prislove, glagole, npr. *mladi*, (*pod*) *razno*, *centralna*, *jaz*, *oni*, *kateri*, *milijon*, *eden*, (*ljubo*) *doma*, (*boljši*) *jutri*, (*večni*) *zakaj*, *minus*, (*veliko dobrega*) *jesti*, (*preveč*) *videti* ipd. Tu je obravnavano samo posamostaljenje pridevnikov, ki je v jezikih, ne samo v slovenščini, najobsežnejše.

Posamostaljenje je prvenstveno slovnični proces, pomenotvorno vezan na nosilca lastnosti: s konverzijo omogoča nastanek novih pomensko osamosvojenih leksemov in s hkratnim poenobesedenjem aktualno rabljenih stalnih besednih zvez omogoča tudi soobstoj sinonimnih samostalniških

poenobesedenk, neobrazilnih, npr. *sladkorna, obsojeni, rdeča, rdeči*, ali obrazilnih, npr. *črnjava, črnina, črno*.

Pri posamostaljenju pridevnikov iz motivirajoče stalne besedne zveze imamo dva možna načina vključevanja specifičnega pridevniškega določila v nanovo posamostaljeno poimenovanje: a) s skladijskopomensko oz. slovnično premestitvijo pridevniškega določila v vlogo samostalniškega jedra (= konverzija) ali b) z obraziljenjem samostalniškega jedra na pridevniško podstavo (= poenobesedenje); eno je a) konveržno posamostaljenje s slovničnim prekategoriziranjem, drugo pa b) posamostaljenje z obraziljenjem. Konverzija se pojavlja največkrat sporadično in odvisno tudi od tega, v kolikšni meri se v določenem jeziku lahko leksikalizirajo posamezne oblike znotraj določene besedne vrste, npr. *obtoženi, obsojeni, predpostavljeni/nadrejeni, slišечи, stara/stari, dnevna, osebna, bomba-ø* ipd.

S tem, ko posamostaljenje konverziji dodaja tudi možnosti obrazilnega poenobesedenja, vsaj posredno izpostavlja razmerje med dvema poimenovalnima postopkoma: pomenotvorje vs. besedotvorje. Znotraj posamostaljenja lahko v razmerju konverzija vs. poenobesedenje vs. izpeljava zatrdimo, da je rezultat konverzije oz. konvert bolj posplošeni nosilec lastnosti, npr. *pravični*, nasproti *pravičniku*, ki je priponskoobrazilna poenobesedenka, in *pravičnežu* 'tisti, ki se zavzema za / ravna pravično', ki je izpeljava; podobno še *brezposelni* vs. *brezposelnež*, *slepi* vs. *slepec*, *črni* vs. *črnc* vs. *črnuh*. Če besedotvorni morfemi navadno vnašajo bolj specializirane pomene, tudi konotativne pomene, pa konverzija z leksikalizacijo lahko izgubi del motivirajočega pomena in gre v pomensko bolj razširjeno leksikalizacijo, npr. *odgovorni, vpoklicani, socialna*; zato vsaka konverzija ni oz. ne more biti že poenobesedenje v smislu enobesedne sopomenke.

Znotraj posamostaljenja v širšem smislu imamo poleg osrednjih konverznih poenobesedenk še obrazilne poenobesedenke, ki nastanejo iz aktualno rabljenih stalnih besednih zvez z obraziljenjem njihovega samostalniškega jedra in se ob teh stalnih samostalniških zvezah vzporedno uporabljajo kot njihove sinonimne samostalniške poenobesedenke, npr. *sušilnik, prenosnik, razvojnik, terenec*, pri katerih se brez izgube sporočilnosti lahko obrazili široko- in hkrati splošnopomensko jedro besedne zveze.

V konkretni ubesedeni situaciji se možnost posamostaljenja pridevnikov poveča s skladijsko možnostjo izpusta jedrnega samostalnika in z uporabo določnega člena *ta*, ki se s kazalno vlogo približa pridevniškemu kazalnemu zaimku in uvaja najprej skladijsko določnost, npr. *ta star*. Skladijska določnost, ki je neke vrste določnostna aktualizacija v besedilu, v procesu posamostaljanja in z rabo preide v pomensko določnost, npr. *stari*; celotni potek je *ta star* → *ta stari* → *stari*, v pogovorni rabi je tudi sklop

tastari. Raba tudi dovolj jasno ločuje osamosvojenega posamostaljenja od še nesamostojnih (zgolj besedilnih) posamostaljenj, pri katerih je besedilni izpust samostalniškega jedra še očiten, npr. *zdravstvena* (služba/izkaznica/kartica/zavarovalnica/blagajna), *interventna* (služba/številka/vožnja/pot), *požarna* (služba/zaščita/straža), nasproti npr. množinskih tipa *požarne*, ki nedvoumno izražajo 'požarne stopnice'.

Posamostaljenje je v razvojnem procesu sodobne slovenščine poseglo na vsa najbolj vitalna področja vsakdanjega življenja. V zadnjih tridesetih letih v rabi pred konverznimi poenobesedenkami tipa *bolniška*, *mineralna* prevladujejo obrazilne poenobesedenke kot *mikrovalovka*, *totalka*, *regionalka* ipd. V novejši leksiki je tudi precej poenobesedenk iz prostih besednih zvez, npr. *pozitivec*, *marginalec*, *suhica*.

NOMINALIZATION VERSUS CONVERSION AND UNIVERBATION IN SLOVENE

Compared to adjectivalization, adverbialization, and verbalization, nominalization must be considered among the most productive and ubiquitous phenomena. As is well known, nominalization is so widely spread, indiscriminate and multifarious that practically any word can be subjected to it. Thus, it is adjectives, pronouns and numerals, adverbs, verbs, etc. that can be nominalized; cf. *mladi* 'youth', (*pod*) *razno* 'miscellaneous', *centralna* 'the central', *jaz* 'the I', *oni* 'that one', *kateri* 'which', *miljon* 'a million', *eden* 'one', (*ljubo*) *doma* 'home sweet home', (*boljši*) *jutri* 'a (better) tomorrow', (*večni*) *zakaj* 'the (eternal) why', *minus* 'the minus', (*veliko dobrega*) *jesti* 'eat (many good things)', (*preveč*) *videti* 'see (too much)'. In this paper, attention is focussed on adjective nominalization – the type found most commonly not just in Slovene, but also in other languages.

Nominalization is above all a grammatical process pertaining to the semantic role of the experiencer. Together with conversion it creates novel, semantically independent lexemes; with simultaneous univerbation of actively used phraseological strings it creates their either non-wordformational (*sladkorna* 'diabetes', *obsojeni* 'accused man', *rdeča*, *rdeči* 'the reds') or wordformational (*črnjava*, *črnina*, *črno* 'the black, blackness') single-word nominal equivalents.

With adjective nominalization, there are two ways of including an adjectival specifier from a motivating phraseological string into a newly nominalized lexeme, namely a) syntactic-semantic (grammatical) transposition of the adjectival specifier to the nominal head role, i.e. conversion; and b) wordformational derivation of a nominal head from the adjectival base, i.e. univerbation. The former process is conversional nominalization based on grammatical recategorizing while the latter is a case of wordformational

nominalization. The rate of conversion is often sporadic and also depends on language-specific lexicalization possibilities of paradigm members within parts of speech; cf. *obtoženi* 'accused man', *obsojeni* 'convicted man', *predpostavljeni/nadrejeni* 'a superior', *slišiči* 'a hearing man', *stara/stari* 'old woman/man; dude', *dnevna* 'living room', *osebna* 'personal ID', *bomba-ø* 'bomb', etc.

Because nominalization adds the option of wordformational univerbation to ordinary conversion, it is reasonable to claim that it highlights the relation between two different designating procedures: meaning formation and word formation. Comparing conversion, univerbation and derivation in terms of nominalization, one can see that the result of a conversion is an experienter of a more generalized property, as in *pravični* 'righteous man' VS *pravičnik*, a result of suffixational univerbation, VS *pravičnež*, 'one who advocates righteousness', which is a result of derivation. Similar differences can be observed in groups of words such as *brezposelni* VS *brezposelnež* 'jobless man', *slepi* VS *slepec* 'blind man', *črni* VS *črnc* VS *črnuh* 'black man'. Whereas derivational morphemes typically add a narrower or connotational meaning to the base, conversion may result in partial loss of motivating meaning and lexicalization of a more general sense; cf. *odgovorni* 'the man responsible', *vpoklicani* 'man drafted into the military', *socialna* 'welfare'. For this reason, it is not the case that each and every conversion is a case of univerbation, nor does it result in a single-word synonym. Alongside more central instances of univerbal conversions, cases of nominalization also include examples of affixational univerbation, which are created by deriving the nominal heads of actively used phraseological strings and are used alongside these strings as their nominal single-word equivalents: *sušilnik* 'dryer', *prenosnik* 'laptop', *razvojniki* 'development team member', *terenec* 'all-terrain vehicle'. With these, both the wider and the general core meaning of the original string may be derived without losing any of the message.

In actual acts of verbal communication, nominalization potential for adjectives increases if the nominal head an adjective was modifying is dropped and the definite article *ta* is added. Because of the latter's demonstrative force akin to that of the adjectival demonstrative pronoun, the syntax of the nominalization becomes definite: *ta star* 'old man, i.e. father'. As nominalization progresses and frequency of use increases, the definiteness of this syntax expands to semantics as well; cf. the arc of *ta star* → *ta stari* → *stari* 'old folks; parents' which is rendered into the compound *tastari* in non-standard use. There is also a well-established differentiation between dependent (discourse) nominalization, in which the nominal head is obviously ellipted, e.g. *zdravstvena* 'health (office/identity card/insurance/service)', *interventna* 'emergency (service/number/corridor)' and *požarna*

'fire (escape/service/watch)', and completely independent nominalizations such as the plural *požarne* where it is *požarne stopnice* 'fire escape' which is unambiguously designated.

Following the developments in contemporary Slovene, nominalisation was integrated into every productive aspect of everyday life. In the previous thirty years, wordformational univerbation such as *mikrovalovka* 'microwave', *totalka* 'car wreckage', *regionalka* 'trunk road' has outperformed conversational univerbation such as *bolniška* 'sick leave', *mineralna* 'mineral water'. Recent additions also include numerous examples of free combination univerbation such as *pozitivec* 'a positive thinker', *marginalec* 'pariah', *suhica* 'gaunt woman'.